

авною мовою є українська.
аїна є суверенна і незалежна,
соціально, пр...

Declaration of the Rights of the Child shall enjoy all of the rights set forth in this Declaration, without any distinction or discrimination on the basis of race, sex, language, religion, political or other status, social origin, property, birth or other status.

Україна є унітарною державою. Територія України і населення є цілісними і невідокремними.

В Україні діють гарантії визначені в Конституції України.

Конституція України має правову силу і є основою законодавства України.

Декларация прав человека и гражданина Национального собрания Франции, 1789

Зовнішня політика України спрямована на захист національних інтересів і безпеки шляхом підтримання співтовариства з членами міжнародного права.

Повинна узгоджуватися з законами, а не закони з політичними викликами.

mail@viche.info
www.viche.info

ВЕРЕСЕНЬ 6 / 2015

Журнал Верховної Ради України

Роль міжнародних організацій у діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні

(наукова програма Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» «Громадянське суспільство, особа, держава: національний досвід і потенціал взаємодії»). Вип. 3

Role of International Organizations in Activities of the Civil Society Institutions in Ukraine

(Research Programme of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine' 'Civil Society, a Person, and the State: National Experience and Potential of Interactions'). Issue 3

НУО: залежність і ризики NGOs: dependence and taking risks

Податковий компроміс як варіант податкової амністії Tax Compromise as a Variant of the Tax Amnesty

LEGIBUS, NON LEGES POLITIS ADAPTANDAE

Право змінювати конституційні закони народів і не може бути узурповано або посадовими особами.

Громадсько-політичний і теоретичний журнал «Віче» внесено до переліку видань, публікації в яких зараховуються як наукові роботи при захисті дисертацій у галузі юридичних наук (постанова Президії ВАК № 1-05/8 від 22 грудня 2010 року «Про внесення періодичних друкованих наукових фахових видань до нового Переліку наукових фахових видань України»)

6 / 2015

(386)

Виходить у Києві з квітня 1992 року. З 2006-го – двічі на місяць

Журнал Верховної Ради України

Громадсько-політичне і теоретичне видання
Засновник – Верховна Рада України

Зміст

Содержание

Content's

2 Іван БОГДАНОВИЧ.
Підтримка організації громадянського суспільства з боку міжнародних інституцій та завдання світової спільноти

7 Олексій ВРАДІЙ.
Проблеми взаємодії міжнародних структур і неурядових організацій в Україні

12 Олена КЛИМЕНКО.
Особливості механізмів діяльності організацій громадянського суспільства в країнах розвинутої демократії

16 Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА.
Право знати свої права та обов'язки: до визначення в системі конституційних прав людини

19 Наталія МУШАК.
Реалізація Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України

24 Олексій ПАЛІЙ.
Податковий компроміс як варіант податкової амністії

27 Тетяна ПОДОРОЖНА.
Проблеми оновлення Конституції України та національного законодавства в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

Іван БОГДАНОВИЧ.
Поддержка организации гражданского общества со стороны международных институтов и задачи мирового сообщества

Алексей ВРАДИЙ.
Проблемы взаимодействия международных структур и неправительственных организаций в Украине

Елена КЛИМЕНКО.
Особенности механизмов деятельности организации гражданского общества в странах развитой демократии

Наталья КОРНИЕНКО-ЗЕНКОВА.
Право знать свои права и обязанности: к определению в системе конституционных прав человека

Наталья МУШАК.
Реализация Плана действий по либерализации Европейским Союзом визового режима для Украины

Алексей ПАЛИЙ.
Налоговый компромисс как вариант налоговой амнистии

Татьяна ПОДРОЖНАЯ.
Проблемы обновления Конституции Украины и национального законодательства в контексте подписания Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС

Ivan BOGDANOVYCH.
Support of Civil Society Organizations by International Institutions and the Task of the International Community

Oleksii VRADII.
Problems of Interaction between the International Organizations and NGOs in Ukraine

Olena KLYMENKO.
Peculiarities of the Mechanisms of Functionality of Civil Society Organizations in Developed Democracies

Nataliia KORNIENKO-ZIENKOVA.
Person's Right to Know Their Rights and Responsibilities: Revisiting Its Place within the System of Constitutional Human Rights

Natalia MUSHAK.
Implementation of the European Union Action Plan on Visa Liberalization for Ukraine

Oleksiy PALIY.
Tax Compromise as a Variant of the Tax Amnesty

Tetiana PODOROZHNA.
Issues on Reforming the Constitution of Ukraine and National Legislation in the Context of the Association Agreement between the EU and Ukraine

Марцін Скубішевський, віце-президент Фонду імені Кшиштофа Скубішевського, юрист та політичний блогер із Польщі, наголосив, що нині основною міжнародною інстанцією для захисту інтересів України є Європейський суд з прав людини, бо це фактично єдиний міжнародний судовий орган, юрисдикцію котрого визнає Російська Федерація. Експерт нагадав про справу 1998 року, що її розглядав цей суд, стосовно конфіскації нерухомості грецьких кіпріотів у північному Кіпрі, рішення в якій Туреччина виконала. Саме ця справа, на його думку, має стати так званим прецедентом для нинішньої ситуації в Україні.

Польський юрист також навів численні приклади оцінки доказів та застосування норм конвенцій Єв-

ропейським судом, спираючись на які можна було б розв'язувати у правовому полі спори між Україною та Росією. Крім того, він зазначив, що «Російська Федерація нестиме відповідальність у тому разі, якщо буде встановлено відповідний правовий факт на міжнародному рівні». Тому, на його думку, варто діяти якнайшвидше, подавати відповідні заяви й наполегливо захищати інтереси України в міжнародних інстанціях.

Будемо сподіватися, що юристи-чиновники все-таки почують заклики науковців, візьмуть приклад із тисяч добровольців, «мобілізуються» й захищатимуть Україну «на фронтах» міжнародних інстанцій усіма можливими правовими засобами.

Підтримка організацій громадянського суспільства з боку міжнародних інституцій та завдання світової спільноти*

Іван БОГДАНОВИЧ,
кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора з науково-організаційної роботи
та загальних питань Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

Проаналізовано напрями діяльності міжнародних інституцій, котрі сприяють побудові громадянського суспільства в окремих державах і регіонах світу, визначено сфери їхньої взаємодії, а також її механізми. На конкретних прикладах розвитку взаємин міжнародних інституцій і громадянського суспільства автор доводить, що зусилля зарубіжних партнерів можуть бути спрямовані на політичне середовище держави та його модифікацію; економічну та фінансову системи країни; соціальне середовище і розвиток спеціалізованих громадянських інститутів; надання освітніх та інформаційних послуг тощо. Однак, наголошується в статті, світова спільнота чи окремі організації повинні дотримуватися принципів міжнародного права, зокрема таких, як суверенна рівність та невтручання у внутрішні справи інших держав, не застосовувати методів тиску, враховувати специфіку конкретних країн, створювати умови, за яких мешканці країн-партнерів усвідомлено сприйматимуть сутність підтримки громадських організацій.
Ключові слова: міжнародні відносини, міжнародна організація, громадянське суспільство, ООН, ЄС, Рада Європи, ОБСЄ, Україна.

Поддержка организаций гражданского общества со стороны международных институтов и задачи мирового сообщества

Іван БОГДАНОВИЧ, кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора по научно-организационной работе и общим вопросам Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

Проанализированы направления деятельности международных институтов, содействующих становлению гражданского общества в отдельных государствах и регионах мира, определены сферы их взаимодействия, а также его механизмы. На конкретных примерах развития взаимоотношений международных институтов и гражданского общества автор показывает, что усилия зарубежных партнеров могут быть направлены на политическую среду государства и ее модификацию; его экономическую и финансовую системы; социальную среду и развитие специализированных гражданских институтов; предоставление образовательных и информационных услуг и т. п. Однако, подчеркивается в статье, мировое сообщество и отдельные организации при этом обязаны соблюдать принципы международного права, в частности такие, как суверенное равенство и невмешательство во внутренние дела других государств, не применять методы давления, учитывать специфику конкретных стран, создавать условия для сознательного восприятия жителями государств-партнеров сущности поддержки общественных организаций.

Ключевые слова: международные отношения, международная организация, гражданское общество, ООН, ЕС, Совет Европы, ОБСЄ, Украина.

Support of Civil Society Organizations by International Institutions and the Task of the International Community

Ivan BOGDANOVYCH, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Deputy Director for Scientific and Organizational Work and General Affairs of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

Areas of activities of international institutions promoting development of the civil society both within separate countries and regions of the world are analyzed. spheres and mechanisms of their

social environment and development of specialized civil institutions; providing of educational and information services, etc. However, according to the article, the international community or individual organizations must adhere to the principles of international law such as sovereign equality and non-interference in the internal affairs of other states, do not use methods of pressure, take into account specificity of particular countries, create the conditions in which the inhabitants of the partner countries consciously accept the essence of support of NGOs.

Keywords: international relations, international organization, civil society, UN, EU, Council of Europe, OSCE, Ukraine.

Межа другого та третього тисячоліть стала відправним рубезем для усвідомлення людством необхідності формування в масштабах усієї планети громадянського суспільства, яке базувалося б на засадах миру, безпеки, співробітництва, демократії та всього того, що сьогодні прийнято називати загальнолюдськими цінностями. Досягнення такої мети потребує чимало зусиль та часу. Гальмують цей процес і конфлікти міжнародного та регіонального рівнів. Безумовного вдосконалення потребують держави, які перейшли до побудови громадянського суспільства демократичного типу внаслідок розпаду так званого соціалістичного табору.

Щодо України, то тут події кінця 2013–2014 років засвідчили, що без модернізації сфери суспільних відносин подальший розвиток держави та реалізація євроінтеграційних устремлінь народу ускладнюються.

Розглядаючи цю проблему, слід усвідомити її багатоплановість. Питання громадянського суспільства є об'єктом досліджень філософії, історії, політології, права тощо. Серед авторів публікацій, які розглядали цю тему з різних поглядів, можна виокремити таких світових учених, як Дж. Александер, Р. Алмонд, В. Віндельбанд, Е. Дюркгейм, Д. Кін, В. Сіверс, М. Ховард, Ю. Шрейдер. Досліджувала її і низка вітчизняних науковців. Попри те, здавалося б, ґрунтовне дослідження питань сутності та розвитку громадянського суспільства необхідно відзначити недостатню увагу до питань ролі міжнародних організацій у його формуванні та підтримці. Недостатньо розкрито є і проблематика діяльності організацій громадянського суспільства на пострадянському просторі.

Метою статті є розгляд мережі та напрямів діяльності міжнародних організацій, спрямованої на підтримку громадянського суспільства у країнах як розвинених, так і молодій демократії. На основі узагальнення публікацій з досліджуваної тематики слід дати визначення його сутності з точки зору взаємовідносин із державою. З цього погляду, під громадянським суспільством можна розуміти сукупність відносин між окремими індивідами, які формуються на засадах самоорганізації й самореалізації та не потребують спеціального втручання держави (більше того, останнє вважатиметься порушенням їх нормального функціонування). Оскільки в цьому разі інтерес становить насамперед економічний аспект предмета розгляду, то основну увагу доцільно акцентувати на тих проявах громадянського суспільства, які стосуються матеріального та економічного життя людей. Тим паче що в багатьох сучасних працях присутня думка, згідно з якою основу громадянського суспільства становлять три важливі компоненти:

- по-перше, інститут приватної власності;
- по-друге, сукупність правових відносин, що забезпечують функціонування першого елемента;
- по-третьє, наявність фізичних осіб, які мають свободу здійснення підприємницької діяльності та необхідні для цього знання і вміння.

В умовах глобалізованого світу розвиток громадянського суспільства країн із перехідною економікою та країн, що розвиваються, значною мірою перебуває під впливом (ідеологічним, організаційним та фінансовим) відповідних міжнародних організацій та інших недержавних зарубіжних структур [4]. Зусилля зарубіжних

партнерів, що представляють різноманітні інституційні структури, залежно від напрямку підтримки можуть бути спрямовані на:

- 1) політичне середовище держави та його модифікацію;
- 2) економічну та фінансову системи країни;
- 3) соціальне середовище;
- 4) розвиток спеціалізованих громадянських інститутів суспільства;
- 5) надання освітніх та інформаційних послуг мешканцям країни;
- 6) інші напрями.

У контексті реалізації зазначених напрямів багато залежить від сутності конкретної міжнародної організації, її функцій, завдань, повноважень, фінансових та організаційних можливостей. Адже так чи інакше громадянське суспільство в окремо взятих країнах, регіонах світу або навіть у масштабах цілої планети підтримують більшість міжнародних організацій. Приміром, Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) та Міжнародна морська організація сприяють підтримці транспортних і комунікаційних можливостей, які надає людям відповідно авіа- та морський транспорт. Діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) акцентована на захисті життя та здоров'я фізичних осіб, Світової організації торгівлі (СОТ) – на питаннях міжнародної торгівлі тощо. Але всі разом названі структури покликані забезпечувати гармонійний розвиток людської спільноти, зокрема й на засадах громадянського суспільства.

З метою систематизації даних, що стосуються діяльності інституцій, які безпосередньо підтримують громадянське суспільство та його розвиток, доцільно акцентувати увагу на тому, що вони використовують свої особливі прийоми роботи та інструменти, а тому міждержавні та недержавні організації мають і різні можливості. Нагадаємо, що до перших належать структури, створені шляхом підписання спеціального установчого документа представниками двох або більше держав, до других – створені із залученням юридичних та фізичних осіб із різних країн.

Найвагомішою міжнародною організацією нині, безперечно, залишається **Організація Об'єднаних Націй (ООН)**, яка налічує 193 члени й, отже, охоплює практично всю планету; а оскільки функціонування ООН не обмежується якимось одним-двома напрямками, можливості її чи не найбільші серед сучасних міжнародних інституцій. У структурі ООН тематика громадянського суспільства найґрунтовніше охоплена двома структурами – Третім комітетом Генеральної Асамблеї ООН (на нього покладено соціальні, гуманітарні та питання культури) й Економічною та Соціальною Радою (ЕКОСОП), яка є одним із шести головних органів ООН. Оскільки реалізація цілей та завдань зазначених органів є неможливою без гарантування міжнародної безпеки та економічного співробітництва, додатковий інтерес у цьому питанні становитимуть також Перший (питання роззброєння та міжнародної безпеки) та Другий (фінансові та економічні питання) комітети Генеральної Асамблеї ООН. З-поміж інших функцій ЕКОСОП вважаємо за доцільне виокремити такі:

- обговорення міжнародних соціальних та економічних проблем глобального й міжгалузевого характеру,

розробка рекомендацій щодо політики в цих сферах для країн-членів ООН;

- проведення досліджень, формування доповідей, розробка рекомендацій з міжнародних проблем в економічній та соціальній сферах для Генеральної Асамблеї ООН, членів ООН та зацікавлених спеціалізованих установ;

- заохочення держав до дотримання прав людини й основних свобод для всіх;

- консультування неурядових організацій з питань, що входять до компетенції ЕКОСОП.

Усі названі структури ООН працюють над забезпеченням у планетарному масштабі умов для гармонійного розвитку людства та побудови громадянського суспільства на засадах демократизму, гарантування прав і свобод людини.

На регіональному рівні за глибиною інтеграційних процесів найбільше просунувся **Європейський Союз (ЄС)**. Організація, яка сьогодні налічує 28 країн Європи, розпочиналась як наддержавна структура для сприяння внутрігалузевим зв'язкам та міжнародному кооперуванню виробників вугілля і сталі з шести країн. Розвиваючись та еволюціонуючи, Євросоюз набув рівня політичного союзу, який у своїй діяльності охопив настільки значне коло питань, що впритул наблизився до можливості трансформації в єдину територіальну структуру конфедеративного устрою. Усвідомлюючи, що ключовими в діяльності ЄС були й залишаються економічні та політичні питання, виокремимо ті органи в його структурі, котрі відповідають за громадянське суспільство та його розвиток як у країнах-членах ЄС, так і за його межами.

Насамперед згадаємо Агенцію ЄС з питань покращення умов життя і праці [*European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound)*], Європейський моніторинговий центр змін [*European Monitoring Centre on Change (EMCC)*], Агенцію ЄС з дотримання фундаментальних прав людини [*European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*] [3].

Ці специфічні органи ЄС покликані сприяти розвитку громадянського суспільства шляхом консультативної, інформаційної тощо допомоги відповідним його структурам не лише у країнах-членах ЄС, а й у інших державах. Вони опікуються моніторингом дотримання прав людини, стежать за протидією дискримінації, з'ясовують причини порушення базових прав та свобод людини, розробляють рекомендації щодо їх усунення, взаємодіють з іншими організаціями та їхніми підрозділами в площині громадянського суспільства. Участь у роботі Агенції ЄС з дотримання фундаментальних прав людини, створеної 2007 року на підставі регламенту Ради ЄС, можуть брати країни-кандидати, а також ті країни, що уклали або мають намір укласти угоду про асоціацію з ЄС.

Значний внесок у розвиток громадянського суспільства у країнах – партнерах ЄС здійснює Європейський економіко-соціальний комітет (*European Economic and Social Committee*), який представляє різні економічні та соціальні компоненти організованого громадянського суспільства. Комітет є інституційним консультативним органом, заснованим у рамках Римського договору від 1957 року. Консультаційна роль комітету дає його членам змогу брати участь у процесі прийняття рішень у ЄС. Інституція складається з 353 членів по всій Європі, які призначаються Радою Євросоюзу. Члени комітету належать до таких категорій так званого організованого громадянського суспільства, як роботодавці, профспілкові діячі та представники різних груп інтересів (професійних об'єднань, фермерів, захисників довкілля, споживачів тощо).

Взаємодія Представництва Європейського Союзу в тій чи іншій країні з НДО країни перебування є одним із його завдань. Представництво ЄС в Україні (*Council of Europe Office in Ukraine*) відкрито 6 жовтня 2006 року на підставі Меморандуму про взаєморозуміння між урядом України та Радою Європи щодо створення в нашій країні відповідного Управління Ради Європи та його правового статусу. Тим самим встановлювався діалог із громадянським суспільством країни перебування. У рамках такого діалогу Представництво ЄС веде широку інформаційну роботу, одним із видів якої є проведення регулярних семінарів у різних регіонах країни в межах інформаційної кампанії «Будуймо Європу в Україні». Мета кампанії – поширення європейських цінностей та підвищення рівня обізнаності українців щодо розвитку відносин між Україною та ЄС.

Важливою компонентою формування громадянського суспільства в державах Європейського континенту стала *Рада Європи* (слід не плутати її з Європейською Радою та Європейським парламентом, які є органами ЄС). Вона була створена 1949 року з метою об'єднання країн, що так чи інакше зазнали втрат унаслідок Другої світової війни. У процесі розвитку Ради Європи до її складу ввійшли такі авторитетні тепер структурні підрозділи та органи, як *Комітет міністрів Ради Європи*, *Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЕ)*, *Венеціанська комісія*, *Європейський суд з прав людини*. Кількість членів РЕ зросла з 10 до 47, при цьому дехто з них географічно є представником іншої частини світу – Азії. Постсоціалістичними членами Ради Європи є Азербайджан, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Вірменія, Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Македонія, Молдова, Польща, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Чехія. Республіка Білорусь мала статус «спеціального гостя» в окремих органах Ради Європи, але після погіршення у 1997-му відносин із країнами ЄС втратила його, так і не ставши членом РЕ.

Саме під егідою Ради Європи було розроблено, а 1950 року підписано Конвенцію про захист прав людини та основних свобод [1], котра набула юридичної сили 3 вересня 1953 року. Цей документ визначив невід'ємні права та свободи для кожного та зобов'язав держави гарантувати ці права кожній людині, яка перебуває під їхньою юрисдикцією. Принциповою є відмінність цієї конвенції від багатьох інших міжнародних документів, адже вона має дієвий інструмент гарантування задекларованих прав – Європейський суд з прав людини.

Серед задекларованих конвенцією такі фундаментальні права, як: право на життя (ст. 2), заборона катувань (ст. 3), заборона рабства та примусової праці (ст. 4), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), на справедливий судовий розгляд (ст. 6), покарання виключно на підставі закону (ст. 7), право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8), свобода совісті, віросповідань (ст. 9), свобода висловлювання думок (ст. 10), свобода зібрань та об'єднань (ст. 11), право на вступ у шлюб (ст. 12), право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13), заборона дискримінації (ст. 14). Надалі зміст конвенції доповнювався шляхом підписання спеціальних протоколів. У такий спосіб перелік прав та свобод поповнився правом на освіту та на вільні вибори (Протокол № 2), правом на свободу пересування (Протокол № 4) тощо.

Без перебільшення можна стверджувати, що політичне, суспільне, правове та гуманітарне обличчя сьогоденної Європи було б іншим без Ради Європи. Так, Парламентська асамблея є трибуною для депутатів національних парламентів і місцем для дискусій з питань та проблем, що турбують як представників окремих дер-

жав, так і весь континент загалом. У ПАРЕ 47 країн-членів Ради Європи репрезентовані залежно від чисельності населення неоднаковою кількістю депутатів – від 2 до 18 (Україну представляють 12 депутатів). Попри те, що рішення Парламентської асамблеї Ради Європи мають рекомендаційний характер, їхня політична вага залишається істотною. Утім, конфліктні ситуації також можуть бути. Маємо на увазі обговорення так званого кримського питання, коли рішенням від 10 квітня 2014 року делегація Росії за прийняття Криму до складу цієї держави було позбавлено права голосу та виключено з усіх керівних органів ПАРЕ.

Окремою незалежною інстанцією в рамках Ради Європи є Комісар з прав людини, який опікується додержанням стандартів у сфері прав людини в 47 державах-членах. Ініціативи щодо створення інституту Комісара з прав людини прийнято Радою Європи на саміті в Страсбурзі 10–11 жовтня 1997 року, а 7 травня 1999 року Комітет міністрів ухвалив резолюцію, якою заснував посаду комісара і визначив його повноваження, викладені у відповідній Резолюції (99)50. Згідно з нею комісар має сприяти ефективному дотриманню прав людини, а також надавати державам-членам сприяння РЄ у дотриманні стандартів у сфері прав людини; сприяти освіті та підвищенню обізнаності громадськості у сфері прав людини в державах-членах.

Комісар співпрацює з широким колом міжнародних і національних інститутів, а також організаціями, які здійснюють моніторинг прав людини. Його головним міжурядовим партнером у цій сфері є ОБСЄ, громадські правозахисні організації, університети та аналітичні центри, що спеціалізуються на цих питаннях.

1959 року розпочав діяльність Європейський суд з прав людини; 1998 року він був реформований і з органу, який діяв епізодично, за певної потреби, перетворився на постійно діючу структуру. Сьогодні він має право:

- 1) розглядати індивідуальні та міждержавні скарги, подані до Європейського суду з прав людини однієї чи декількох країн-членів Ради Європи або Європейського Союзу;
- 2) визнавати факт того, що було порушено те чи інше право заявника;
- 3) присуджувати справедливую компенсацію заявнику, який виграв справу;
- 4) тлумачити Конвенцію про захист прав людини та основних свобод;
- 5) встановлювати факт того, що будь-яке порушення в певній державі має масовий характер через системну проблему, в зв'язку з чим наказувати цій державі вживати заходів для виправлення такого недоліку;
- 6) розглядати запит Комітету міністрів Ради Європи з питання про те, чи не порушила держава-відповідач своїх зобов'язань щодо виконання постанов (рішень) Європейського суду з прав людини;
- 7) тлумачити раніше винесену постанову на запит Комітету міністрів Ради Європи;
- 8) надавати консультативні висновки щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод з питань, не пов'язаних із розглядом справ.

Ще одна структура, яка відповідає за розвиток громадянського суспільства, – це **Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ)**. До її складу входять 57 країн із Північної Америки, Європи, Центральної Азії та 11 партнерів по співпраці з Азії, Африки, Океанії. Утворена як Рада з безпеки та співробітництва у Європі, вона 1 серпня 1975 року в Гельсінкі ухвалила Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі [2]. Цей документ і в XXI сторіччі залишається наріжним каменем для розвитку міжнародних відносин. Усі цілі та завдання,

поставлені перед ОБСЄ, умовно можна розділити на три складові («кошики»):

перша – політико-військовий вимір (контроль над поширенням озброєнь, дипломатичні зусилля із запобігання конфліктам тощо);

друга – економічний та екологічний вимір (безпека у відповідних секторах людської життєдіяльності);

третья – вимір громадянського суспільства (захист прав людини, розвиток демократичних інститутів, моніторинг виборів).

Хоча рішення ОБСЄ не мають юридично обов'язкового характеру, авторитет організації накладає на членів цієї структури значну політичну відповідальність.

Україна є членом ОБСЄ з 1992 року, а в 2013-му вперше головувала в цій структурі.

Важливим органом, діяльність якого безпосередньо спрямована на розбудову громадянського суспільства в країнах світу, є щорічна Паралельна конференція громадянського суспільства. Вона виконує роль незалежного громадянського майданчика для пошуку відповідей на актуальні виклики в сфері «людського виміру» та розробки стратегій громадянського суспільства щодо зміцнення інститутів ОБСЄ. Під час проведення Паралельної конференції експерти та правозахисники представляють моніторингові та аналітичні звіти.

Остання, четверта, Паралельна конференція відбулася в грудні 2013 року, а попередні засідання проходили в Астані, Вільнюсі та Дубліні в 2010–2012 роках. У Посвідченні документі конференції висвітлюється ситуація у третьому «кошику» ОБСЄ, а саме ситуація зі свободою слова, мирних зібрань та асоціацій, правом на справедливий суд, демократичні вибори, протидію дискримінації, а також аналізуються випадки політичних переслідувань у регіоні ОБСЄ.

В інших регіонах світу, за межами Європи, питаннями розглядуваної тематики займаються здебільшого організації глобального характеру. Особливо яскраво це помітно в Африці та країнах Південно-Східної Азії, де через слабкість державних інституцій, освітньо-культурні, гуманітарні та правові проблеми рівень розвитку громадянського суспільства та демократичних процесів залишається недостатнім.

Водночас регіональні та субрегіональні інституційні структури нерідко відіграють значну роль у модернізації суспільства на рівні держав, їхніх територій або адміністративно-територіальних підрозділів, а також об'єднаних держав. Серед таких організацій доцільно згадати:

- Центральноєвропейську ініціативу (налічує 18 європейських країн-членів);
- Співдружність Незалежних Держав (СНД, на час написання статті налічує 11 членів із різним статусом);
- Раду держав Балтійського моря (12 членів плюс 8 спостерігачів, до яких належить і Україна);
- Організацію Чорноморського економічного співробітництва (12 країн-членів та 13 спостерігачів);
- Асоціацію держав Південно-Східної Азії – АСЕАН (налічує 10 учасників з відповідного регіону);
- Лігу Арабських держав (21 дійсний член);
- Шанхайську організацію співробітництва (6 країн-членів, 5 спостерігачів, 2 так звані партнери по діалогу).

В установчих документах кожної зі згаданих структур у розділах, присвячених цілям та завданням їх створення та функціонування, так чи інакше згадуються проблеми: розвитку демократичних принципів та засад; забезпечення прав людини, збереження та примноження людських ресурсів і навчання; молодіжної політики, інформації і засобів масової інформації; міграції, національних меншин, охорони здоров'я

населення та навколишнього середовища; боротьби з організованою злочинністю. Інакше кажучи, всього того, що становить саму сутність громадянського суспільства [6, с. 205–208].

Для міжнародних організацій наддержавного та міждержавного характеру реалізація названих цілей здійснюється за рахунок ресурсів країн-членів та на основі їхніх спільних зусиль. У разі, коли об'єктом цих дій є будь-хто з учасників інституційної структури, основою слугують установчі документи об'єднання та зобов'язання, взяті на себе країнами-членами. Але іноді реалії міжнародних відносин потребують перенесення активності за межі міжнародної організації на іншу країну, їхню групу або ж усередину певної держави [6, с. 209–210]. У такому разі зусилля світової спільноти або окремих її членів повинні відповідати декільком вимогам.

По-перше, застосування принципу поважання прав людини і основних свобод не повинно входити в конфлікт з іншими загальними принципами міжнародного права, зокрема такими, як суверенна рівність та невтручання у внутрішні справи інших держав, співробітництво між державами, сумлінне виконання міжнародно-правових обов'язків.

По-друге, дії, спрямовані на формування, розвиток та підтримку громадянського суспільства, не повинні нав'язуватися ззовні методами різноманітного тиску, бо тоді їхня ефективність зменшується в рази або ж їхній результат є геть протилежним.

По-третьє, повинна враховуватися специфіка конкретних країн, співробітництво з якими розглядається, бо досвід конфліктів у різних куточках світу впродовж останніх двадцяти років засвідчив, що дії, ефективні та аргументовані в одних державах, втрачають корисність або ж відверто погіршують ситуацію в інших.

По-четверте, мешканці країн-партнерів повинні чітко усвідомлювати сутність, зміст та призначення дій з підтримки ГО, які пропонуються міжнародними організаціями. Тільки тоді робота світової спільноти разом із урядами третіх країн матиме позитивний результат і наблизитиме побудову громадянського суспільства там, де воно було на зародковій стадії, сприятиме модернізації та подальшому розвитку країн, де було закладено підвалини або вже існувало суспільство, що відповідає визначенню та критеріям громадянського.

Крім міждержавних та наддержавних міжнародних організацій, у світі нині чимало структур та об'єднань недержавного характеру. Точну їхню кількість порахувати важко через розбіжності в методологічних підходах до розуміння самої суті міжнародної організації та певні обмеження в доступі до інформації про діяльність окремих неурядових організацій. Найвідомішими з них є: правозахисні «Міжнародна амністія» (*Amnesty International*), «Лікарі без кордонів», «Репортери без кордонів», Міжнародна організація із захисту прав людини (*Human Right Watch*); екологічна «Зелений світ» (*Green peace*); антикорупційна «Міжнародна прозорість» (*Transparency International*) [5, с. 157].

Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями в багатьох напрямках: торгівля, фінансово-кредитна діяльність, соціальна сфера тощо. Питання громадянського суспільства в цьому ряду є далеко не останніми. Адже без додержання всіх принципів та правил, про які йшлося, неможливими є не тільки євроінтеграція нашої держави, а й елементарне співробітництво з провідними світовими інституціями та державами, що визначають політичне та економічне обличчя світу XXI століття.

Список використаних джерел

1. Конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 года, измененная и дополненная Протоколом № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/treaty/rus/treaties/html/005.htm>
2. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osce.org/ru/mc/39505?download=true
3. Council Regulation (EC) № 168/2007 of 15 February 2007 establishing a European Union Agency for Fundamental Rights // Official Journal of the European Union, No. L 53/1, 22.02.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;ELX_SESSIONID=bzvDjpdCrfp9NV9kjFlwzFHP2nsLgpTm0nvdvJ74myv1vpWwvSly!-229896499?uri=CELEX:32007R0168
4. Дамаскин О. Гражданское общество в условиях глобализации / О. Дамаскин // Обозреватель – Observer. – Внутренняя политика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.observer.materik.ru/observer/N6_2003/6_02.htm
5. Степаненко В. Глобальное гражданское общество: концептуализация и посткоммунистические вариации / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 156–175.
6. Циганкова Т. М. Міжнародні організації / Т. М. Циганкова, Т. Ф. Гордєєва. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 340 с.

References

1. *Konventsiia o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod ot 4 noiabria 1950 goda, izmenennaia i dopolnennaia Protokolom No. 11* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950 as amended by Protocol No. 11]. Available at: <http://conventions.coe.int/treaty/rus/treaties/html/005.htm>
2. *Zakliuchitelnyi akt Soveshchaniia po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope ot 1 avhusta 1975 goda* [Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1 August 1975]. Available at: www.osce.org/ru/mc/39505?download=true
3. *Council Regulation (EC) No. 168/2007 of 15 February 2007 establishing a European Union Agency for Fundamental Rights, Official Journal of the European Union, No. L 53/1, 22.02.2007*. Available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;ELX_SESSIONID=bzvDjpdCrfp9NV9kjFlwzFHP2nsLgpTm0nvdvJ74myv1vpWwvSly!-229896499?uri=CELEX:32007R0168
4. *Damaskin O. 'Grazhdanskoe obshchestvo v usloviakh globalizatsii'* [Civil society under the conditions of globalization], *Obozrevatel – Observer, Vnutrenniia politika*. Available at: http://www.observer.materik.ru/observer/N6_2003/6_02.htm
5. *Stepanenko V. (2005) 'Globalnoe grazhdanskoe obshchestvo: kontseptualizatsiia i postkommunisticheskye variatsii'* [Civil Society: Conceptualization and post-communist variations], *Sotsiologiia: teoriia, metody, marketing 2*: 156–175.
6. *Tsyhankova T. M. and Gordieieva T. F. (2001) Mizhnarodni orhanizatsii* [International organizations]: 2nd ed. Kyiv: KNEU.

Проблеми взаємодії міжнародних структур і неурядових організацій в Україні

Олексій ВРАДІЙ,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
відділу трансатлантичних досліджень
Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

Серед проблем взаємодії міжнародних організацій та організацій громадянського суспільства в Україні вирізняється недостатність державного фінансування останніх. Тож іще на початку 1990-х років вирішальну роль у становленні та розвитку громадянського суспільства почали відігравати міжнародні організації, котрі надавали фінансову підтримку громадським організаціям. І нині зарубіжні гранти донорів залишаються необхідним джерелом фінансування українських неурядових організацій. Однак відмінність поглядів щодо ефективності використання коштів, зокрема обмеження допомоги, спрямованої на реформування інституційних основ НУО, спричиняє непорозуміння між донорами й реципієнтами. У статті наголошується, що значна залежність українських ОГС від міжнародних донорських організацій перетворюється на багатоаспектний чинник ризику, бо останніми роками спостерігається значне зменшення кількості міжнародних донорів у сфері підтримки громадянського суспільства. За оцінками експертів, фундаментальною проблемою українських організацій громадянського суспільства є низький рівень фінансової самодостатності. Пропонуються варіанти оптимізації співпраці міжнародних організацій та ОГС в Україні.
Ключові слова: міжнародна організація, організації громадянського суспільства, ОГС, донорська допомога, громадянське суспільство.

Проблемы взаимодействия международных структур и неправительственных организаций в Украине

Алексей ВРАДИЙ, кандидат политических наук, старший научный сотрудник отдела трансатлантических исследований Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

Одной из проблем взаимодействия международных организаций и организаций гражданского общества является недостаточность государственного финансирования последних. Поэтому еще в начале 1990-х годов решающую роль в становлении и развитии гражданского общества начали играть международные организации, оказывающие финансовую помощь общественным организациям. И ныне зарубежные гранты доноров остаются необходимым источником финансирования украинских неправительственных организаций. Однако различие взглядов относительно эффективности использования средств, в частности ограничение помощи на реформирование институциональных основ НПО, вызывает недопонимание между донорами и реципиентами.

В статье подчеркивается, что значительная зависимость украинских ОГО от международных донорских организаций становится многоаспектным фактором риска, поскольку в последние годы существенно уменьшилось число международных доноров в сфере поддержки гражданского общества. По оценкам экспертов, фундаментальной проблемой украинских организаций гражданского общества является низкий уровень финансовой самодостаточности. Предлагаются варианты оптимизации сотрудничества международных организаций и ОГО в Украине.

Ключевые слова: международная организация, организации гражданского общества, ОГО, донорская помощь, гражданское общество.

Problems of Interaction Between the International Organizations and NGOs in Ukraine

Oleksiy VRADIY, Ph.D. in Political Science, Senior Researcher of the Department of Transatlantic Studies of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

Among the problems of interaction between international organizations and civil society organizations in Ukraine is the lack of state funding of the latter. Therefore, since the early 1990s, international organizations providing financial assistance to public organizations have begun to play a decisive role in the development of the civil society. Foreign donor grants remain indispensable source of funding for NGOs in Ukraine at present time. However, differences of opinions with respect to the effectiveness of use of resources, in particular the restriction of aid to reform the institutional framework of NGOs is causing misunderstandings between donors and recipients. The article stresses that a significant dependence of Ukrainian CSOs from international donor organizations becomes a multi-aspect risk factor since the number of international donors in support of civil society in recent years has significantly decreased. According to experts, the fundamental problem of Ukrainian civil society organizations is the low level of financial self-sufficiency. Ways to optimize cooperation between international organizations and the Ukrainian NGOs are proposed.

Keywords: international organization, civil society organizations, CSO, donor assistance, civil society.

З набуттям незалежності Україна перебуває на шляху демократичних перетворень – удосконалення наявних та запровадження нових форм демократії. Європейський вектор розвитку України зумовлює потребу руху до європейської цивілізаційної моделі, закріплення європейських критеріїв. Прогрес у цих сферах життєдіяльності суспільства й держави можливий лише за умови ефективної співпраці з організаціями громадянського суспільства (ОГС).

За останні два десятиліття в Україні порівняно з іншими пострадянськими країнами сформувалося найрозвиненіше за міжнародними стандартами громадянське суспільство. З погляду кількості й різноманітності організацій громадянського суспільства, а також рівнів і спектра їхньої діяльності Україна є найбагатшою з усіх країн колишнього Радянського Союзу, незважаючи на складні інституційні умови і нерегулярне фінансування.

На початку 1990-х років вирішальну роль у становленні та розвитку громадянського суспільства відігравали міжнародні організації, котрі тільки-но розпочали свою діяльність в Україні та надавали фінансову підтримку громадським організаціям. Першими організаціями, заснованими завдяки підтримці міжнародних донорів, були мозкові центри, правозахисні організації, ресурсні центри та інші ОГС. Але виникає питання про ефективність західної допомоги: чи сприяє вона поліпшенню якості громадянського суспільства? Тому вкрай важливо вивчити проблеми отримання міжнародної допомоги українськими ОГС з метою підвищення їхньої спроможності абсорбувати міжнародну підтримку.

Останнім часом організації громадянського суспільства в Україні викликають значну зацікавленість українських науковців. Досліджували діяльність ОГС у контексті сучасного формування громадянського суспільства в Україні такі вчені, як В. Бебик, А. Кудряченко, А. Колодій, С. Круглик, Л. Чекаленко, С. Рябов, О. Полтораков, Н. Мороз. Актуальними є праці В. Кравчук, Ю. Томіліної, Т. Метельової, О. Віннікова, І. Піляєва, С. Кириченка, В. Коваленка, І. Ткачука та інших у сфері становлення й розвитку неурядових організацій як інституту громадянського суспільства. Проте, незважаючи на внесок вивчених науковців у дослідження діяльності організацій громадянського суспільства в Україні, проблемам їхньої взаємодії з міжнародними організаціями приділялося недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз ключових напрямів їхнього співробітництва міжнародних організацій та українських ОГС у контексті становлення громадянського суспільства, а також розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення такого співробітництва.

Міжнародні організації надають особливо значну підтримку розвитку громадянського суспільства в Укра-

їні протягом останніх 20 років. Вони намагаються пропагувати рівність та різноманітність, укріпити ефективне управління на національному та місцевому рівнях шляхом заохочення громадян до участі в процесі прийняття рішень та розвитку можливостей ОГС. Шляхом фінансування проєктів ОГС американські та європейські державні чи приватні донори вносять зміни в динаміку громадського простору через навчальні подорожі, тренінги та конференції.

Протягом останніх двох десятиліть кількість громадських організацій в Україні постійно зростала. 1991 року в країні налічувалося близько 300 активних організацій, 1996-го – майже 12000, 2000-го – близько 27000, а на початок 2011 року в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України кількість громадських організацій становила 67696 і зросла до 71767 на початку 2012-го. Утім, за висновками експертів, із них провадять активну діяльність тільки 8–9% [2].

Водночас фундаментальною проблемою була і є низька фінансова самодостатність неурядових організацій. Структура фінансування українських ОГС істотно відрізняється від їхніх колег із країн ЄС. У більшості країн ЄС основним джерелом фінансування ОГС є продаж власних послуг та фінансова підтримка від держави (загалом до 85%), а пожертви становлять не більш як 20%. Натомість в Україні дохід від продажу послуг та фінансова підтримка від держави становить менш як 30% від загального доходу. Залежність від іноземного фінансування стала ще гострішою через те, що інші джерела останніми роками виснажуються. Благодійні пожертви громадським організаціям від українських підприємств у 2010 році становили 15,1% обсягу фондів ОГС, хоча ще 2009 року – 20,7%.

Особливо вражаючим є низький рівень державного (центрального та місцевого) фінансування, яке становить лише 8% загальних бюджетів ОГС на відміну від бюджетів європейських ОГС (24% – у Польщі, 27% – в Угорщині, 39% – у Чеській Республіці) [4, с. 18]. Тож пожертви від закордонних донорів становлять значну частину, а в деяких організаціях – й основне джерело фінансування. ОГС мають можливість існувати як неурядові, непартійні, некомерційні структури, що здійснюють свою діяльність, виходячи з суспільних інтересів, здебільшого завдяки зовнішній підтримці.

Окрім цього, співпраця з міжнародними донорами дає можливість українським ОГС засвоювати прийнятні у світовій експертній спільноті певні стандарти діяльності. Це, зокрема, підготовка проєктів та участі в конкурсах на здобуття фінансової підтримки, методологія здійснення досліджень і презентації їх результатів, звітності тощо. Міжнародні організації часто стимулюють ОГС до тісної співпраці між собою як на центральному, так і на ре-

гіональному рівнях, заохочують до формування мереж, консорціумів, інших форм спільної діяльності [3, с. 28]. Позитивом є й можливість розширити завдяки співпраці з донорськими організаціями міжнародні зв'язки ОГС.

Як вже зазначалося, донорське фінансування у сфері розвитку громадянського суспільства бере початок від часу набуття Україною незалежності. Його обсяги завжди були значними. Нині, попри зменшення кількості донорів у сфері підтримки громадянського суспільства, на ринку України все ще залишаються активні гравці. Проте загальний внесок міжнародних організацій у розбудову громадянського суспільства в Україні досить складно піддати диференційованому розрахунку, оскільки вплив донорської допомоги так чи інакше має на меті покращення стану справ у цій сфері. Можна лише констатувати, що програми, спрямовані на підтримку принципів верховенства права, прав людини та демократичного врядування в Україні, наприклад, 2010 року мали бюджет понад 60,4 млн. дол. США з таким розподілом серед основних міжнародних донорів [1]:

ком відсоток неурядових організацій, які мали постійний оплачуваний персонал, знизився з 61% до 41% [6, с. 36]. У цей період кожна п'ята неурядова організація задекларувала збільшення участі волонтерів.

Проте ситуація, коли ОГС в Україні є залежними від фінансування з одного, до того ж закордонного, джерела, містить загрозу для стабільності їхньої діяльності та відповідності дій. Звідси випливає також проблема диверсифікації джерел фінансування.

Оскільки фінансування від влади та бізнесу в сучасних українських умовах є недостатнім, головним джерелом надходжень для ОГС в Україні нині є міжнародні донорські організації. Творчий центр Каунтерпарт дослідив якість такої співпраці [6]. Протягом 2012 року було проведене щорічне опитування активних ОГС в Україні, під час якого їхні лідери мали можливість вказати всі види наявної співпраці з міжнародними організаціями.

Незважаючи на те, що найпоширенішим напрямом співробітництва ОГС та міжнародних донорів є надання останніми фінансової або технічної допомоги, деякі організації співпрацюють із донорами на вищому рівні –

Таблиця 1

Суб'єкт міжнародної донорської допомоги	Розмір допомоги, дол. США
Регіональна місія Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)	21 млн. 043 тис.
Представництво Європейського Союзу в Україні	14 млн. 832 тис.
Посольство Канади	6 млн. 592 тис.
Програма розвитку ООН (ПРООН)	4 млн. 290 тис.
Посольство Швейцарії	3 млн. 075 тис.
Національний фонд на підтримку демократії (NED)	2 млн. 200 тис.
Міжнародний фонд «Відродження»	1 млн. 305 тис.
Шведська міжнародна агенція розвитку (SIDA)	1 млн. 271 тис.
Офіс Координатора проектів ОБСЄ	770 тис.
Програма демократичних грантів (США)	420 тис.
Фонд Чарльза Стюарта Мотта	340 тис.
Канадська міжнародна агенція розвитку (CIDA)	200 тис.
Посольство Німеччини	148 тис.
Посольство Великої Британії	116 тис.
Посольство Нідерландів	106 тис.

При цьому варто зазначити, що загальна сума міжнародної благодійної допомоги, отриманої державними установами України 2010 року, становила близько 30 млн. 832 тис. 900 дол. США, тобто 51% від річного обсягу допомоги. До того ж цей відсоток буде значно більшим з урахуванням проектів Ради Європи та програми USAID, які протягом 2010 року надали методичну та технічну допомогу більш як 2500 працівникам судових органів, а також підвищили фаховий потенціал 484 судів.

Отже, більшу частину міжнародної допомоги отримують не громадські організації, а урядовий сектор, оскільки останніми роками донори надають пріоритет саме йому, істотно зменшивши фінансування інституцій громадянського суспільства до однієї третини власних бюджетів.

Після того, як міжнародна підтримка зі сфери демократизації та громадянських прав була переважно скерована на безпосередню технічну допомогу для адміністрації, значна кількість ОГС опинилася в складній фінансовій ситуації. Громадські організації стикнулися з проблемою здобуття кваліфікованих кадрів. Це призвело до зміни стратегії управління персоналом у багатьох ОГС шляхом заміни постійного працевлаштування на волонтерство. Регулярно здійснювані дослідження українських організацій показали, що між 2006 та 2010 ро-

ком партнери або виконавчі партнери. У 2011 році відсоток ОГС, котрі працюють із донорами як партнери, зріс порівняно з 2010 роком із 16% до 19%, проте залишився істотно нижчим за рівень 2007-го, коли їх було 29%. Кількість ОГС, котрі працюють з донорами як виконавчі партнери, так само дещо зросла – з 9% у 2010 році до 11% у 2011-му. Залишається незмінною кількість організацій, котрі працюють із донорами як субконтрактери, тобто громадські організації, що проводять певні заходи (і 2011-го, і 2010 року – 8%).

Майже не змінилася кількість ОГС, котрі працюють із донорськими організаціями як грантери, тобто громадські організації, які отримують гранти (61% ОГС у 2011 році порівняно з 60% у 2010-му, 88% у 2009-му, 84% у 2007-му, 51% у 2006-му, 46% у 2005-му, 45% у 2004-му, 48% у 2003 році) [6, с. 58].

Найбільший бюджет мають організації, котрі співпрацюють із донорами саме як грантери (52% організацій, які мають бюджет більш як 50 000 дол. США, проти 22% організацій, котрі працюють як партнери, 18% ОГС, котрі працюють як виконавчі партнери, та 16%, котрі працюють як субконтрактери).

Представникам ОГС у 2011 році запропонували також назвати міжнародні донорські організації, з якими вони співпрацюють найбільше. Відповіді на це запитання відображені в таблиці 2 [6, с. 59].

Міжнародні донорські організації, з якими ОГС в Україні співпрацюють найбільше	Відсотки від загальної кількості, %
Міжнародний фонд «Відродження»	39
Регіональна місія Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)	27
Посольство США	23
Представництво ЄС	14
Посольство Нідерландів (MATRA)	8
Посольство Німеччини	4
Посольство Швеції (SIDA)	3
Інші	34

10

Як можна побачити з відповідей, найбільше ОГС (39%) співпрацює з Міжнародним фондом «Відродження». Близько чверті ОГС співпрацює з Агенцією США з міжнародного розвитку (USAID) – 27%, а безпосередньо з Посольством США – 23%. Ще 14% ОГС співпрацює з Представництвом ЄС в Україні. Менш як чверть ОГС співпрацює з посольствами інших країн: Нідерландів (програма MATRA) – 8%, Німеччини – 4% та Швеції (програма SIDA) – 3%. Разом із тим третина опитаних (34%) заявила, що їхні ОГС співпрацюють із донорами, не зазначеними серед варіантів відповідей.

Тож 2011 року, як і попередніми роками, більшість організацій співпрацювали з донорами як грантери. Також дещо збільшилася кількість організацій, котрі співпрацюють з донорами як партнери або виконавчі партнери. Половина опитаних заявила, що співпрацює з американськими донорами (Агенцією США з міжнародного розвитку та безпосередньо Посольством США), проте якщо говорити про конкретних донорів, то організацією, з якою співпрацює найбільша кількість ОГС, є Міжнародний фонд «Відродження».

Згідно з експертними опитуваннями, гранти від міжнародних донорських організацій залишаються важливим, якщо не головним, джерелом фінансування українських ОГС. Саме через це ініціативи неурядового сектору, підтримані міжнародними донорськими організаціями, продовжують відігравати ключову роль у захисті прав людини й слугувати каталізатором реформування внутрішньої державної політики. Цей факт наочно підтверджує, що в сучасному демократичному світі громадянське суспільство не тільки виконує функції захисту прав та інтересів громадян, а й здійснює контроль за державою таким чином, щоб вона не перевищувала свої компетентії й суворо дотримувалася конституційного принципу пріоритету прав та свобод людини [1].

Але, окрім позитивних моментів, надто велика фінансова залежність ОГС від міжнародних донорів створює також низку проблем.

По-перше, зовнішнє фінансування накладає певні обмеження на формування порядку денного проєктів ОГС. Оскільки кожна донорська організація має свій «мандат» і здійснює підтримку проєктів відповідно до нього, певні проєкти, попри їхню актуальність і суспільну значущість, не можуть бути реалізованими ОГС.

По-друге, міжнародні донорські організації надають гранти на проведення переважно короткострокових досліджень (до шести місяців), що не дає можливості втілювати в життя глибокі, комплексні проєкти. Значна частка донорів вважають за доцільне надання менших за розміром грантів більшої кількості організацій.

По-третє, обов'язковою умовою для надання грантів деякі донорські організації висувають власний внесок від ОГС. Його розмір може сягати 50% вартості проєкту. Тож з огляду на правовий статус більшості ОГС як не-

прибуткових організацій виконання цієї вимоги є доволі проблематичним [3, с. 30].

Крім зазначених проблем, слід відзначити тенденцію до зниження обсягів підтримки з боку міжнародних донорів й технічної допомоги (особливо на місцевому рівні), оскільки іноземні донори зосередилися на конкретних проблемах і потребують спеціалізованої експертизи, яку більшість ОГС не можуть запропонувати [7, с. 226]. Отже, значна залежність українських ОГС від міжнародних донорських організацій може також вважатися і багатоаспектним фактором ризику.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки. За роки незалежності в Україні поступово склався інститут міжнародних донорів, які, підтримуючи процеси реформ і демократизації, сприяють становленню громадянського суспільства. Без допомоги міжнародних організацій діяльність ОГС просто не могла би бути можливою – їхній бюджет майже на 60% формується за рахунок зовнішньої підтримки. Співпраця більшості ОГС із міжнародними донорами обмежується виконанням проєктів та заходами, спрямованими на підвищення організаційної спроможності. Проте деякі організації зуміли досягти якісно вищого рівня співпраці з донорськими організаціями та дістали можливість вести з ними відкритий партнерський діалог.

Але українські ОГС мають істотні проблеми з доступом до фінансування в трьох основних сферах: визначення міжнародних джерел коштів, які відповідали б їхнім потребам, утвердження себе як надійних довготривалих партнерів міжнародних організацій та реагування на негативне політичне середовище. Основними характеристиками тих ОГС, котрі успішно отримують міжнародне фінансування, є: добре знання процедур звернення до міжнародних донорів, проактивна позиція в пошуку фінансових можливостей та здатність визначати важливі проблеми місцевої громади [4, с. 11].

Основним бар'єром, що заважає ОГС переконати міжнародних донорів у необхідності надати підтримку, є нездатність визначити довготривалі пріоритети донорів, оцінити власні ресурси та визначити сфери, де потрібна донорська підтримка. Необхідно звернути увагу на наявність аналітичних здібностей у працівників ОГС, які займаються підготовкою проєктних пропозицій та ведуть виконання проєкту.

Досягнення змін потребує довготривалої віддачі міжнародних донорів, бо для укорінення нової поведінки потрібен час. Виходячи з цього, міжнародні донорські організації мають бути зацікавлені в професійному розвитку співробітників ОГС. Найкращими практиками такої роботи грантодавців є, наприклад, тренінги персоналу шляхом регулярних зустрічей з координатором проєкту, залучення зовнішніх експертів, які мають навички визначення можливостей фінансування та подання заявок на гранти на довготривалій період.

ОГС в Україні також часто стикаються з переборами у фінансуванні, коли від подачі проекту до прийняття експертною комісією рішення про його фінансування минає досить багато часу. Отже, українським ОГС необхідно налагоджувати співпрацю з місцевими органами влади, а також розглянути можливість надання платних послуг іншим організаціям для розв'язання проблеми відсутності фінансування в період між виконанням проектів донорських організацій.

У свою чергу, міжнародні донорські організації мають бути відкритішими до нових соціальних ініціатив та надавати фінансування на основі не тільки попереднього досвіду співпраці з іншими донорами, а й відповідно до того, чи пропозиція відповідає реальним потребам громадянського суспільства.

Міжнародним донорам необхідно також встановити ефективніші механізми координації в регіонах. Регіональне покриття все ще недостатнє, і деякі райони залишаються без фінансування. За допомогою міжнародного фінансування потрібно підтримувати й тренінги місцевих лідерів громад. Рішення про переміщення уваги донорів до обласних центрів було б корисно приймати на підставі регулярного оцінювання стану громадянського суспільства, яке наразі занадто зведене до технічних компонентів.

Організації громадянського суспільства в Україні мають стати прозорішими, збільшити медійні простори та створити більше внутрішніх та міжнародних груп, їм слід залучати приватних представників та збільшувати кількість учасників, використовувати переваги соціальних мереж та організаційні можливості Інтернету [5, с. 17].

Оскільки міжнародні донори неохоче фінансують інституційну базу діяльності ОГС, більшість із них потребують доступу до такого фінансування. Стале фінансування необхідне насамперед тим ОГС, які планують розширення своєї діяльності в інших регіонах країни або зацікавлені в професійному зростанні свого персоналу.

Водночас фінансування здебільшого обмежується короткостроковими (від кількох місяців до півтора року) та невеликими за обсягами (5–15 тис. дол. США) грантами. Приклади стабільного й масштабного фінансування діяльності ОГС міжнародними донорами є поодинокими. Тож залежність від ексклюзивних донорів практично унеможлиблює довгострокове планування їхньої діяльності.

Для багатьох ОГС кроком уперед у забезпеченні стабільнішої фінансової бази може бути збільшення тривалості донорських проектів завдяки подовженому фінансуванню, яке дало б змогу розв'язати проблему короткої тривалості та незначного масштабу проектів. У результаті з'явиться можливість фінансувати послідовні етапи проектів відповідно до потрібного обсягу, а також із урахуванням продемонстрованого поліпшення діяльності організації.

Успіх утілення в життя цих рекомендацій залежить від належної організації українського громадянського суспільства. Необхідно вирішити цілу низку питань внутрішньої інституціалізації, професіоналізму персоналу, доступу до ресурсів. Фундаментальною проблемою є низька фінансова самодостатність ОГС.

Ці виклики підкреслюють важливість виявлення внутрішніх недоліків українських ОГС та визначення шляхів зміцнення їх внутрішньої організації завдяки співпраці з міжнародними організаціями. Для розширення громадського простору міжнародні організації можуть асистувати в проведенні дебатів, допомагаючи посилити дієвість громадської думки, яка може вплинути на прийняття рішень в органах державної влади. Громадянське суспільство України дістане багато переваг від міжнародної допомоги за умови більшої участі громадян у діяльності організації при збільшенні соціальної довіри, толерантності, відкритості та самовираження.

Список використаних джерел

1. *Мартиненко О.* Міжнародна донорська допомога: хто є насправді «грантожерами» в Україні? / *О. Мартиненко* // Дзеркало тижня. – 2011. – № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/LAW/mizhnarodna_donorska_dopomoga_hto_e_naspravdi_grantozherami_v_ukrayini.html
2. Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) станом на 1 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expr2012/01_12/13_.zip
3. *Якименко Ю.* Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи / *Ю. Якименко* // Громад. сусп. во. – 2007. – № 2. – С. 26–34.
4. *Bekeshkina I.* Making Ukrainian Civil Society Matter: Enabling Ukrainian NGOs to absorb international assistance. A review of capacity gaps and needs for institutional support / *I. Bekeshkina, P. Kaźmierkiewicz.* – Warsaw: Institute of Public Affairs, 2012. – 58 p.
5. *Lutsevych O.* How to Finish a Revolution: Civil Society and Democracy in Georgia, Ukraine and Moldova / *O. Lutsevych* / Chatham House // Briefing Paper: Russia and Eurasia. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0113bp_lutsevych.pdf
6. *Palyvoda L.* Civil Society Organizations in Ukraine. The State and Dynamics (2002-2011) / *L. Palyvoda, S. Golota* // Survey Report. – K.: CCC Creative Center, 2013. – 118 p.
7. The 2013 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia / USAID від американського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/EE_2013_CSOSI_FullReport.pdf

References

1. *Martynenko O.* (2011) 'Mizhnarodna donorska dopomoha: khto ye naspravdi 'ghrantozheramy' v Ukraini?' [International donor assistance: Who are actually the 'grants' gluttons' in Ukraine?], *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina*, No. 30. Available at: <http://gazeta.dt.ua/LAW/mizhnarodna_donorska_dopomoga_hto_e_naspravdi_grantozherami_v_ukrayini.html>
2. Pokaznyky Yedynoho derzhavnogo reiestru pidpryiemstv ta orhanizatsii Ukrainy (YeDRPOU) stanom na 1 sichnia 2012 roku [Data of the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine (USREOU) as of 1 January 2012]. Available at: <http://ukrstat.org/uk/express/expr2012/01_12/13_.zip>
3. *Yakymenko Y.* (2007) 'Neuriadovi analitychni tsentry v Ukraini: mozhylyvosti, vyklyky, perspektyvy' [Non-governmental think tanks in Ukraine: Opportunities, challenges, prospects], *Hromad. susp.-vo*, 2: 26-34.
4. *Bekeshkina I. and Kaźmierkiewicz P.* (2012) *Making Ukrainian Civil Society Matter: Enabling Ukrainian NGOs to absorb international assistance: A review of capacity gaps and needs for institutional support.* Warsaw: Institute of Public Affairs.
5. *Lutsevych O.* (2013) 'How to Finish a Revolution: Civil Society and Democracy in Georgia, Ukraine and Moldova', Chatham House, *Briefing Paper: Russia and Eurasia*, No. 1. Available at: <http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0113bp_lutsevych.pdf>
6. *Palyvoda L. and Golota S.* (2013) *Civil Society Organizations in Ukraine. The State and Dynamics (2002-2011): Survey Report.* Kyiv: CCC Creative Center.
7. USAID: From The American People, *The 2013 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia.* Available at: <http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/EE_2013_CSOSI_FullReport.pdf>

Особливості механізмів діяльності організацій громадянського суспільства в країнах розвиненої демократії

Олена КЛИМЕНКО,
кандидат політичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу історії країн Азії та Африки
Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

На основі найуживанішої термінології політичних наук визначено змістове наповнення категорії «організації громадянського суспільства». Проаналізовано механізми функціонування організацій громадянського суспільства як добровільних недержавних некомерційних гравців у контексті визначених владою повноважень. Зосереджено увагу на механізмах, які мають практичне значення для поліпшення діяльності організацій громадянської ініціативи. Розглянуто механізми, що відповідають за постійний характер роботи ОГС та пов'язані з умовами їхнього існування. Підкреслено важливість механізмів, котрі сприяють удосконаленню управління ОГС та прозорості їхньої діяльності. Виокремлено механізми, орієнтовані на процеси саморегулювання «третього сектору».

Ключові слова: організація громадянського суспільства, некомерційна організація, правовий статус, фінансування, держава, прозорість, самоуправління.

Особенности механизмов деятельности организаций гражданского общества в странах развитой демократии

Елена КЛИМЕНКО, кандидат политических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела истории стран Азии и Африки Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

На основе наиболее употребляемой терминологии политических наук определено смысловое наполнение категории «организации гражданского общества». Проанализированы механизмы функционирования организаций гражданского общества в качестве добровольных негосударственных некоммерческих игроков в контексте определенных властями полномочий. Сосредоточено внимание на механизмах, которые имеют практическое значение для улучшения деятельности организаций гражданской инициативы. Рассмотрены механизмы, отвечающие за постоянный характер работы ОГО и связанные с условиями их существования. Подчеркнута важность механизмов, способствующих совершенствованию управления ОГО и прозрачности их деятельности. Выделены отдельные механизмы, ориентированные на процессы саморегулирования «третьего сектора».

Ключевые слова: организация гражданского общества, некоммерческая организация, правовой статус, финансирование, государство, прозрачность, самоуправление.

Peculiarities of the Mechanisms of Functionality of Civil Society Organizations in Developed Democracies

Olena KLYMENKO, Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of the History of Asian and African Countries of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

Based on the most commonly used terminology of political science, the essence of the category 'civil society organizations' is determined. Functional mechanisms of civil society organizations as voluntary, non-governmental, and nonprofit actors in the context of their powers determined by the authorities are analyzed.

The emphasis is put on the mechanisms that have practical importance for improvement of operation of the CSO. Mechanisms ensuring permanent nature of the CSOs' activities and related to the conditions of their existence are examined. Importance of the mechanisms to contribute to improvement of the CSOs' management and transparency is underlined. Certain mechanisms focused on the processes of self-regulation of the 'third sector' are studied.

Keywords: civil society organization, nonprofit organization, legal status, funding, state, transparency, self-administration.

Організації громадянського суспільства є невід'ємною складовою і показником розвитку громадянського суспільства. Інституціональні форми громадянського суспільства відрізняються від форм держави, родини або ринку. Водночас у практичній площині межі держави, громадянського суспільства (ГС), бізнесових відносин є складними, взаємопов'язаними і розрізняються переважно лише ступенем формальності, автономності та впливу. Зрештою, без перебільшення можна стверджувати, що організації громадянського суспільства є системоутворювальним компонентом діяльності ГС та всепронизувальним елементом громадянської ініціативи в державі. Оскільки громадянське суспільство є самоорганізованою системою соціальних відносин між індивідами, громадські організації є своєрідною підсистемою, котра спонукає до руху громадянське суспільство. Відтворення політичної системи в країнах розвинутої демократії або таких, які прагнуть наслідувати, трансформувати свої системи до функціональних моделей демократії, неможливе без урахування розвинутої системи громадських об'єднань.

У західній науковій думці існує досить усталене розуміння організацій, які належать до категорії громадянського суспільства. Так, Центр громадянського суспільства Лондонської школи економіки та політичних наук сформулював одне з найпоширеніших нині визначень громадянського суспільства, котре використовують як уряди різних країн, так і міжнародні організації для того, щоб узагальнити, на кого розраховані їхні програми співробітництва: «Громадянське суспільство складається з таких організацій, які зареєстровані благодійні установи, недержавні організації з розвитку, спільноти, жіночі організації, організації, побудовані на довірі, професійні асоціації, профспілки, групи взаємодопомоги, соціальні рухи, асоціації бізнесу, коаліції та групи із захисту прав та різних поглядів» [5].

У наукових дослідженнях щодо громадянського суспільства традиційно застосовують термінологію, за допомогою якої визначають сукупність організацій громадянського суспільства. Для уникнення розбіжностей у тлумаченні механізмів функціонування організацій ГС маємо розглянути основні терміни наукової практики для пояснення діяльності організації громадянського суспільства. Загалом аналітики пояснюють сутність відповідних організацій за допомогою трьох основних понять, а саме: «неурядові організації», організації «третього сектору» та «некомерційні організації». Ці категорії відображають зміст відповідних недержавних гравців залежно від проблематики дослідження або теоретичних підходів, за допомогою яких відповідно аналізують їхню діяльність.

Завдяки ООН, а пізніше й іншим міжнародним міждержавним організаціям (Рада Європи, МВФ, ЮНЕСКО, МОП) у міжнародній практиці стосовно добровільних громадянських ініціатив безприбуткового характеру використовують поняття «неурядові організації» (*non-governmental organizations*). Цей термін акцентує увагу на автономності організації громадянської ініціативи щодо держави та уряду. З'явившись у період державно-центричної системи міжнародних відносин, термін слугував для визначення громадянської активності людей, що походила знизу, оминаючи ініціативи урядових, владних, державних структур. Нині в документах більшості міжнародних організацій організації громадянського суспільства фігурують саме як неурядові організації. Водночас на національному рівні стосовно відповідних організацій може застосовуватися така термінологія, як «некомерційні організації». Зважаючи на те, що, приміром, у США некомерційний сектор є ще й одним із самостійних розділів економіки (економіки ринкових послуг), використання такої термінології об'єктивно відображає суть організації щодо економіко-політичних процесів у країні.

Поширеною в працях теоретиків громадянського суспільства є термінологія «третій сектор» щодо аналізу діяльності організацій громадянської ініціативи. Нині третій сектор є об'єктом інтенсивних досліджень з огляду на його устрій у співвідношенні з відомими першими двома секторами, якими є, відповідно, держава та бізнес. Оскільки

третій сектор (організації громадянського суспільства) пізніше інституціоналізувався, окреслявся як самостійний елемент політико-економічних, суспільних відносин, значення його дослідження як взаємозалежної складової існування демократичної держави залишається актуальним для політологічних досліджень.

Становлення інститутів громадянського суспільства привело до істотних змін у діяльності організацій громадянської ініціативи. Криза державного соціального патерналізму в країнах Заходу, зростання тенденції до глобалізації по всьому світу актуалізували загальноживане поняття «некомерційні організації» і щодо організацій громадянського суспільства, і щодо інших фондів, центрів, асоціацій, місій, які, за традиційними уявленнями про громадянську ініціативу, не завжди вважаються суб'єктами громадянського суспільства. Термін «некомерційні організації» є найуживанішим для пояснення діяльності спільнот громадянської ініціативи, оскільки відображає один із важливих аспектів їхньої діяльності в умовах змінюваної ролі держави та недержавних гравців.

На основі численних досліджень, проведених у межах відомих програм, об'єднаних під назвою «Порівняльний проект некомерційного сектору» (*The Comparative Nonprofit Sector Project*) Університету Джона Гопкінса в м. Балтимор (штат Меріленд, США), були сформульовані критерії, за якими організації вважаються некомерційними. Серед основних – наявність неформальної організаційної структури, незалежність від держави (водночас за організацією залишається право отримання коштів від держави), розподіл прибутку, відмінний від принципу комерційних організацій (тобто такий, що відповідає цілям діяльності організацій, а не виплаті акціонерам), дотримання принципу самокерування, добровільний характер діяльності (зберігається можливість використання найманої праці) [6].

Недержавні неприбуткові організації, що становлять фундамент громадянського суспільства, відрізняються одна від одної сферою діяльності, розмірами та джерелами фінансування, впливом.

На відміну від структурованої та вертикальної моделі державних інститутів організації громадянського суспільства є відновлювальною горизонтальною інтегрованою моделлю мережевих відносин людей. На підтримання цієї структури орієнтовано численні механізми, які дають можливість НКО виконувати свої функції в суспільстві.

Досвід НКО дає змогу виокремити певну групу механізмів, за допомогою яких у правовій державі громадянська ініціатива набуває завершених рис, відображених в особливостях діяльності цих недержавних гравців. По-перше, це механізми, пов'язані з умовами існування організацій громадянського суспільства, які передбачають право організацій на діяльність у суспільстві, визначають статус НКО, можливості перевірки з боку держави їхньої діяльності. По-друге, це механізми, що відповідають за постійний (безперебійний) розвиток НКО. Вони пов'язані з визначенням та розв'язанням проблем фінансування, оподаткування, залученням волонтерів, використанням нетрадиційних форм отримання коштів тощо. Приватно-державне партнерство становить третю групу механізмів функціонування організацій громадянського суспільства. Воно визначає можливості та рівні права НКО на державне співробітництво. Четверта група механізмів покликана сприяти вдосконаленню управління та прозорості діяльності НКО. Вона передбачає систему підтримки діяльності організацій громадянського суспільства, а також підтримку засобів для поширення відкритості інформації НКО для громадян та доступу до неї. Останньою групою механізмів вважають важелі, орієнтовані на процеси саморегулювання третього сектору. Норми, права, що добровільно приймаються НКО, система контролю за виконанням прийнятих норм є предметом удосконалення цієї групи механізмів для НКО. Особливістю перелічених механізмів є те, що їх застосування залежить значною мірою від функціонування демократичних політичних інститутів, наявності ринкових відносин в економіці та доброї волі громадян щодо участі в НКО.

Норми, що стосуються правосуб'єктності НКО, дають змогу виступати не від імені її членів або установників, а від власного імені. Фактично умови для існування організації ГС визначаються їхнім правовим статусом. Зрештою, принципи та механізми, що регулюють діяльність НКО, походять від правосуб'єктності організацій.

Офіційний статус організацій визначається внутрішнім громадянським законодавством. Набуття правосуб'єктності НКО відбувається в країнах по-різному. В деяких державах правосуб'єктність НКО виникає автоматично під час їх створення. У більшості країн набуття правосуб'єктності регулюється певними нормами та процедурами. Надання статусу суб'єкта права здебільшого належить до компетенції адміністративних органів, проте іноді цю функцію можуть виконувати суди. У законодавчій системі держав, якою регулюється діяльність НКО, існують відмінності, котрі пов'язані переважно з розвиненістю державних політичних інститутів.

У США, приміром, основою громадянського суспільства є некомерційні організації, які мають бути зареєстровані в Міністерстві юстиції. Вони підпадають під податкові пільги для організацій, діяльність яких спрямована не на розподіл прибутку. На федеральному рівні діє єдиний типовий статут для НКО. Для організацій громадянського суспільства основною умовою діяльності є отримання в адміністрації штату реєстраційного сертифіката, який видається на підставі заяви. Також необхідно отримати дозвіл відповідного державного органу залежно від сфери діяльності НКО (наприклад, органів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення) [4].

Створення ОГС не потребує схвалення урядом, вони не зобов'язані реєструватися у податкових органах та надавати обов'язкові щорічні звіти.

Постійний характер діяльності НКО значною мірою залежить від фінансування організацій і пов'язаних із ним проблем оподаткування, розподілу коштів, відновлення ресурсів діяльності. За таких обставин високий рівень економіки та постійний характер ринкових відносин у країні є найкращою запорукою отримання організаціями коштів із різних джерел.

В європейських дослідженнях щодо джерел фінансування НКО найчастіше виокремлюють такі групи донорів. По-перше, офіційні надходження від урядових структур; по-друге, приватні надходження від приватних та корпоративних спонсорів, а також волонтерські надходження; по-третє, самофінансування, тобто доходи, отримані від обміну товарами та послугами [3]. Відомі дослідники громадянського суспільства Лестер Саламон та Гельмут Анхайер вважають, що структура джерел фінансування НКО впливає на характер їхньої діяльності. Якщо в бюджеті переважає частка державних коштів, приватних та корпоративних фондів, діяльність спрямовують здебільшого на соціальні проблеми. Якщо переважають кошти, зароблені власне організаціями, зростає тенденція до персоналізації послуг організації [8, с. 321–322]. Водночас, як свідчить досвід західних держав, безперерйна робота НКО можлива завдяки використанню численних джерел надходження коштів. Єдине джерело фінансування може призвести до неплатоспроможності НКО і стати передумовою для припинення її діяльності. Фактично перед НКО постає потреба шукати різні джерела фінансування. Диверсифікація джерел фінансування допомагає компенсувати брак коштів через втрату одного чи кількох спонсорів шляхом компенсації коштами з інших джерел. У Сполучених Штатах Америки та країнах Європи існують понад 10 тисяч приватних та корпоративних фондів, які переважно фінансують проекти у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, соціальної допомоги та правової освіти.

У країнах Європи та США також існує гнучка права система, яка передбачає диференційований підхід до можливостей використання коштів та оподаткування донорів НКО. Так, французьке законодавство визнає два види статусу некомерційних організацій «громадянської допомоги». До першої групи належать організації зі статусом громадянського інтересу, донори організацій цьо-

го статусу мають податкові пільги. До другої – організації зі статусом громадянського служіння. Вони мають ширший спектр податкових і фінансових пільг. У Німеччині податковий статус визначає можливість організації громадянського суспільства займатися певними проблемами політичної сфери суспільства. Наприклад, організації без статусу податкових пільг можуть займатися широкою політичною діяльністю, включаючи підтримку політичних партій. Натомість НКО з податковими пільгами від держави заборонено витратити свої активи на користь політичних партій. Відтак сфера діяльності НКО та цілі, поставлені нею для досягнення соціального добробуту, визначають її пріоритетність в отриманні певних фінансових пільг від держави. США за рівнем фінансового забезпечення НКО випереджають такі країни, як Німеччина, Велика Британія, Франція, Швеція. Водночас система витрат коштів для організацій громадянського суспільства в країні чітко регламентована з урахуванням досвіду і можливостей діяльності НКО. Так, у бухгалтерському стандарті США (№ 117) «Фінансова звітність некомерційних організацій» фонди НКО поділяються на певні категорії, а саме: обмежені до витрат (*permanently restricted*) та необмежені (*unrestricted*). Характерно, що до другої категорії належать кошти, зароблені самими НКО. Їх можуть вільно використовувати на визначену діяльність без пояснення мети реалізації [4]. Така само норма фінансового контролю діє й у країнах Європи (приміром, у Франції, Фінляндії).

Важливою складовою функціональної діяльності організацій громадянського суспільства є їхня взаємодія з державними інститутами. Ресурси держбюджету в країнах Заходу найчастіше розподіляють на соціальні програми за жорсткими затвердженими стандартами. Робота держустанов орієнтована переважно на обслуговування конкретних найуразливіших категорій населення, які потребують першочергової допомоги. Відтак діяльність НКО залишається незамінною в таких сферах, як допомога бідним в отриманні доступного житла, профілактика захворювань, діяльність родинно-навчальних асоціацій, політична, екологічна, правова освіта громадян тощо. Серед загальної кількості програм, профінансованих федеральним бюджетом США в першому десятилітті ХХІ століття, на НКО припадало приблизно 54%, на урядові агенції – 42%, на комерційні структури – 4%. Користь від співробітництва з НКО підтверджується, крім численних угод про взаємодію, наявністю пільгових кредитів, субсидій на сплату позикового відсотку, гарантій по позиках у комерційних банках, безкоштовного часу на державних телеканалах.

Принципи демократії зобов'язують державу сприяти тому, щоб організації громадянського суспільства були представлені в діяльності її органів і відомств, орієнтованих на прийняття рішень з найактуальніших проблем суспільства. Зокрема, це підкреслюється у відомих Паризьких принципах Генеральної Асамблеї ООН, що стосуються статусу національних установ, які займаються заохоченням та захистом прав людини: «Склад національної установи..., що бере участь у діяльності стосовно заохочення та захисту прав людини, встановлюється процедурою..., зокрема шляхом представництва в ній неурядових організацій, що займаються питаннями прав людини та боротьби проти расової дискримінації...» [1].

Спроможність НКО отримувати необхідну інформацію, швидко та якісно приймати рішення повною мірою використовують уряди та органи влади в країнах розвинутої демократії. Зі свого боку, організації громадянського суспільства покликані залишатися відкритими для діалогу як з урядами, так і з суспільством. Зрештою, специфіка роботи організацій громадянського суспільства зумовлює як опозиційний характер їхніх відносин з урядами, так і співробітництво. Річ у тім, що завданням багатьох НКО є забезпечення підзвітності державних органів. НКО спостерігають за роботою певного державного відомства (це може бути антикорупційна діяльність, захист прав людини, соціальні програми допомоги незахищеним верствам населення тощо). У разі незадовільної роботи органів влади НКО мають право (і це фактично є складовою

їхньої роботи) озвучити свою думку, готувати довідки та інші матеріали, подавати їх на розгляд інших державних інстанцій, вимагати реформ у сфері діяльності відповідних відомств. За відповідних дій з боку відомств НКО мають право здійснювати контроль за виконанням прийнятих рішень. Прикладом такої роботи є активність американської НКО *Watch*, яка є членом Національної асоціації програм судового моніторингу або Центру Брейді із запобігання насильству із застосуванням зброї.

Механізми взаємодії органів влади та некомерційних організацій функціонують у спосіб, котрий дає можливість обом бути як самодостатніми у своїй діяльності (форми, засоби, методи роботи), так і підвітними одне одному відповідно до вимог громадянської справедливості (відображених у правовій системі держави).

*Важливим механізмом діяльності НКО, який виконує своєрідні функції «м'якої сили», є сприяння прозорості діяльності НКО, надання їм правової підтримки в цій сфері, а також заохочення відкритості інформації для громадян та доступу до неї. Особливістю є те, що державні установи в цій ролі виступають переважно як органи з рекомендаційними функціями діяльності. Численні міжнародні неурядові організації, національні центри здійснюють підтримку організацій громадянського суспільства в цій царині. Так, відомий міжнародний альянс *CIVICUS*, котрий об'єднав у своїй діяльності НКО та громадських активістів із понад 100 країн, всіляко сприяє розвитку громадянських ініціатив та підвищенню стандартів прозорості звітності НКО як на місцевому, так і на національному рівнях.*

Спеціалісти з менеджменту НКО є практично в усіх великих бізнес-школах як у США, так і в Європі. Крім того, в американських університетах є близько двадцяти спеціальних центрів, які займаються одним з актуальних аспектів некомерційної діяльності – філантропією та благочинністю. Наприклад, у центрі з філантропії Університету Індіана діє центр «Вирощування філантропії» (*Philanthropy Incubator*), мета якого – допомогти тим, хто має можливість витратити гроші, використати їх з найбільшою користю для потреб суспільства [7]. Численні періодичні та інтернет-видання покликані допомогти активістам НКО зібрати діяльність НКО не тільки прозораю, а й доступною для якомога більшої кількості громадян.

Поширення набули різні довідники та підручники для організаторів НКО. Одним із них є відоме видання «Мистецтво керівництва» (*Leadership skills*), яке має понад 200 сторінок великого формату і витримало кілька видань [2, с. 80–82]. У підручнику, орієнтованому на керівників некомерційних організацій, підкреслюється відповідальність керівництва в діяльності НКО. Ще одне провідне американське видавництво *Wiley* видає для активістів та громадських діячів спеціальну серію книжок з фінансів та бухгалтерського обліку, фандрайзингу та пошуку грантів, менеджменту й лідерства в некомерційних організаціях, а також права.

Найкращим способом забезпечення відповідальної поведінки НКО є сприяння саморегулюванню в цьому секторі. Для цього в деяких країнах створюють кодекси поведінки для організацій у певних сферах їхньої діяльності, які дають можливість групам НКО забезпечувати потреби в цьому секторі. Саморегулюванню організацій громадянського суспільства сприяють також численні навчальні центри з керівництва НКО, центри вдосконалення діяльності організацій громадянського суспільства (серед яких перелічені вище), котрі водночас сприяють і державно-приватному співробітництву та вдосконаленню управління НКО. Загалом правова система держав сприяє процесам саморегулювання НКО.

Зрештою, компетентний та відповідальний внесок організацій громадянського суспільства в процесі формування державної політики розширює застосування законодавства і підвищує серйозність рішень, котрі приймають на державному рівні в країнах розвинутої демократії.

Незважаючи на те, що НКО й державні інститути мають іноді різне ставлення до діалогу, в інтересах обох об'єктивно залишається необхідність удосконалення механізмів діалогу та консультацій, оскільки і держава, і громадянське суспільство мають одну мету – розв'язання проблем суспільства і задоволення потреб його членів. Як свідчить досвід, діяльність НКО не можна замінити діяльністю органів державної влади, партій або соціально орієнтованих бізнесових структур.

Процес удосконалення НКО та механізмів їхнього функціонування є доказом зрілості громадянської свідомості, зростання значущості демократії та ідей громадянського суспільства в структурі національної державності.

Список використаних джерел

1. Принципы, касающиеся статуса национальных учреждений, занимающихся поощрением и защитой прав человека (Парижские принципы): Приложение к Резолюции № 48/134 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1993 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/paris.shtml
2. Городецкая И. Е. Добровольческое движение в США / И. Е. Городецкая // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 1. – С. 78–86.
3. Кондаурова В. Специфика функционирования неправительственных организаций в Европейском Союзе: специализация, проблемное поле, перспективы развития // Энциклопедия знаний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pandia.org/text/78/051/29126.php>
4. Международные акты о правовом статусе НПО / Официальный сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-npo.nsf/makts>
5. Anheier H. K. How to Measure Civil Society / Center for Civil Society of the London School of Economics and Political Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fathom.lse.ac.uk/features/122552/>
6. Comparative Nonprofit Sector Project (CNP) / The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector>
7. Foundation Incubator to Merge with Indiana University's Center of Philanthropy // *Philanthropy News Digest*. – 12 July 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philanthropynewsdigest.org>
8. Salamon L. M. Global Civil Society: Dimensions of the Non-Profit Sector / [L. M. Salamon, H. K. Anheier [and others]]. – Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999. – 512 p.

References

1. *Principy, kasaiushchiesia statusa natsionalnykh uchrezhdenii, zanimaiushchikhsia pooshchreniem i zashchitoi prav cheloveka (Parizhskoi principy): Prilozhenie k Rezoliutsii No. 48/134 Generalnoi Assamblei OON ot 20 dekabria 1993 goda* [Principles relating to the status of national institutions for the promotion and protection of human rights (The 'Paris Principles'): Annex to Resolution 48/134 of the General Assembly of 20 December 1993]. Available at: <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/paris.shtml>
2. *Gorodetskaia I. E.* (2001) 'Dobrovolcheskoe dvizhenie v SSHA' [Volunteerism in the USA], *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia* 1: 78–86.
3. *Kondaurova V.* 'Spetsifika funktsionirovaniia nepravitelstvennykh organizatsii v Evropeiskom Soiuze: spetsializatsiia, problemnoe pole, perspektivy razvitiia' [Specificity of the functioning of non-governmental organizations in the European Union: Specialization,

topical issues, prospects of development], *Entsiklopediia znanii*. Available at: <<http://www.pandia.org/text/78/051/29126.php>>

4. Official site of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, *Mezhdunarodnye akty o pravovom statuse NPO* [International instruments on the NGOs' legal status]. Available at: <<http://www.mid.ru/bdomp/ns-npo.nsf/makts>>

5. **Anheier H. K.** 'How to Measure Civil Society', Center for Civil Society of the London School of Economics and Political Science. Available at: <<http://fathom.lse.ac.uk/features/122552/>>

6. The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, *Comparative Nonprofit Sector Project (CNP)*. Available at: <<http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector>>

7. 'Foundation Incubator to Merge with Indiana University's Center of Philanthropy', *Philanthropy News Digest*, 12 July 2005. Available at: <<http://www.philanthropynewsdigest.org>>

8. **Salamon L. M., Anheier H. K.** and others (1999) *Global Civil Society: Dimensions of the Non-Profit Sector*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

16

Право знати свої права та обов'язки: до визначення в системі конституційних прав людини

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА,
головний консультант секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань правової політики та правосуддя

Висвітлюється малодосліджена в юридичній науці проблема місця конституційного права людини знати свої права та обов'язки (закріпленого в статті 57 Конституції України) в системі прав людини і громадянина. Наголошується на відсутності єдиного підходу до розуміння природи такого права в коментарях до Конституції, неоднозначності конституційної практики різних країн та недостатності наукових класифікацій прав людини щодо цього права. Розглядаються співвідношення права знати свої права та обов'язки з іншими правами людини, насамперед правом на інформацію, на звернення до органів влади та на правову допомогу. Відзначаються особливості цих прав, належність їх до однієї групи прав людини на участь у правовому процесі. Пропонується авторське визначення місця права знати свої права та обов'язки в системі прав людини, зважаючи на універсальний характер цього права.

Ключові слова: Конституція України, права людини, конституційні права, право знати свої права та обов'язки, система прав людини, класифікація, правовий процес.

Право знать свои права и обязанности: к определению в системе конституционных прав человека

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА, главный консультант секретариата Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики и правосудия

Освещается малоизвестная в юридической науке проблема места конституционного права человека знать свои права и обязанности (закрепленного в статье 57 Конституции Украины) в системе прав человека и гражданина. Отмечается отсутствие единого подхода к пониманию природы такого права в комментариях к Конституции, неоднозначность конституционной практики разных стран и недостаточность научных классификаций прав человека в отношении указанного права. Рассматриваются соотношения права знать свои права и обязанности с другими правами человека, прежде всего правом на информацию, на обращение в органы власти и на правовую помощь. Отмечаются особенности данных прав, принадлежность их к одной группе прав человека на участие в правовом процессе. Предлагается авторское определение места права знать свои права и обязанности в системе прав человека с учетом универсального характера этого права.

Ключевые слова: Конституция Украины, права человека, конституционные права, право знать свои права и обязанности, система прав человека, классификация, правовой процесс.